

«Тапанімія» (с. 186–213). Змешчаныя ў ім артыкулы цікавыя для спецыялістаў розных навуковых кірункаў, паколькі ў іх разглядаюцца новыя падыходы да вывучэння рэгіянальнай тапаніміі: яе этналінгвістычнае даследаванне, прынцыпы складання этналінгвістычнага слоўніка тапонімаў, іх вывучэнне метадам тапанімічнага поля, гісторыя тапанімікі Гродзеншчыны, сучасная айканімія Гродзенскага раёна.

У артыкулах раздзела 4 «Лінгвістычнае краязнаўства» (с. 214–240) аўтар акрэслівае сваё бачанне лінгвістычнага краязнаўства як галіны ведаў пра краёвыя гаворкі, вызначае яго формы (дзяржаўнае, грамадскае, школьнае) і напрамкі, апісвае характар і перспектывы дыялекталагічнай працы ў школе, прапануе метадыку збірання дыялекталагічнага матэрыялу ў пазакласнай працы па беларускай мове, распавядае пра спецыфіку збірання ў пазаўрочны час лексікі, тапанімікі, фразеалогіі, выказваючы слушныя метадычныя парады. Разважанні аўтара пра дыялекталагічную працу ў школе пацвярджаюць, што работа такога тыпу пад кіраўніцтвам творчага, ініцыятыўнага, захопленнага справай настаўніка можа стаць выдатным сродкам навучання, а таксама выхавання ў вучняў дапытлівасці, назіральнасці, развіцця патрыятычных пачуццяў.

Шырыню навуковых інтарэсаў і зацікаўленняў М. А. Даніловіча, а таксама неабыхавасць вучонага да працэсаў развіцця айчынай лінгвістычнай навукі і адукацыі дэманструе і раздзел 5 «Рэцэнзіі» (с. 241–265), які якраз з’яўляецца сведчаннем чуйнага рэагавання прафесара на новыя даследаванні ў галіне беларускай філалогіі. Пад прамым аўтара ўсебаковую ацэнку атрымалі кніжныя выданні па беларускай парэміялогіі, фразеа-

логіі і фразеаграфіі, лексікалогіі, мове мастацкага тэксту, гісторыі беларускай мовы і мовазнаўства, этналінгвістыцы, вуснай народнай творчасці.

Такім чынам, рэцэнзуемая кніга надзвычай насычаная сваім зместам і багатая на інфармацыю рознага характару. Сабраныя пад адной вокладкай навуковыя артыкулы, рэцэнзіі на кніжныя выданні апошняга дзесяцігоддзя, храналагічны спіс навуковых прац М. А. Даніловіча належным чынам рэпрэзентуюць адразу некалькі кірункаў сучаснай лінгвістычнай беларусістыкі. Кожны раздзел выдання, на нашу думку, мае самастойную навукова-тэарэтычную каштоўнасць і пры жаданні аўтара мог бы быць разгорнуты ў асобную манаграфію. Варта адзначыць як праблемна-тэматычную разнастайнасць і высокі навуковы ўзровень прыведзеных у кнізе артыкулаў, так і шырыню інтарэсаў іх аўтара і яго грунтоўную дасведчанасць у розных лінгвістычных кірунках. Асабліва каштоўнасць выдання заключаецца ў тым, што пры асвятленні дыскусійных пытанняў мовазнаўства аўтар прапануе ўласныя арыгінальныя меркаванні і падыходы, што дазваляе ўбачыць аналізуемыя з’явы ва ўсёй іх супярэчлівасці і мнагаграннасці.

Важна, што аўтар кнігі не толькі ставіць і вырашае ў ёй надзённыя пытанні розных напрамкаў айчыннага мовазнаўства, але і адкрывае перспектывы далейшага асвятлення значных навукова-тэарэтычных і прыкладных задач лінгвістыкі, імкнучыся далучыць да актыўнага навуковага пошуку беларускіх моваведаў, маладых даследчыкаў, студэнтаў, настаўнікаў, вучняў і ўсіх, хто цікавіцца мовай і духоўнай культураў беларусаў.

А. Л. Садоўская,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Kaleta R. Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa / Inst. Slaw. Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Slawistyczna. Warszawa : Slawistyczny ośr. wydaw., 2014. 172 s.

Kaleta R. Belarusian-Polish interlingual homonyms / the Inst. of Slav. Stud. at the Polish Acad. of Sci., the Slav. Found. Warsaw : Slav. publ. centre, 2014. 172 p.

У канцы 2014 г. пры падтрымцы Інстытута славістыкі Акадэміі навук Польшчы і Фонда славістычных даследаванняў выйшла з друку манаграфія Радаслава Калеты. Даследчык добра вядомы ў Беларусі як аўтар цэлага шэрагу навуковых артыкулаў і асобных выданняў, прысвечаных беларуска-польскай аманіміі, а таксама праблемам

выкладання беларускай мовы як замежнай (гл., напрыклад, спіс публікацый Р. Калеты на інтэрнэ-рэсурсе *Polish Scholarly Bibliography*: <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/persons/3929650>). Манаграфія «Беларуска-польская міжмоўная аманімія» створана на аснове кваліфікацыйнага навуковага даследавання, аднак, як адзначае сам аўтар, істотна ад яго адрозніваецца.

Пачынае манаграфію глава «Унутрымоўная аманімія на прыкладзе польскай і беларускай моў (нарыс)», у якой сцісла паведамляецца пра тое, як разумеецца і як прадстаўлена з’ява аманіміі ў польскай і беларускай мовах. Аўтар прыводзіць некалькі азначэнняў з прац польскіх навукоўцаў, а таксама з энцыклапедыі «Беларуская мова», звяртаючы ўвагу на тое, што аманімія можа быць

прадстаўлена на ўсіх моўных узроўнях і мець фанетычны і графічны выгляд. Папярэдзіўшы пра тое, што «параўнанне аманіміі ў польскай мове з аманіміяй у мове беларускай – шырокая праблема, якая можа стаць прадметам асобнага даследавання»¹ (с. 13), Р. Калета сцісла распавядае пра розныя групы амонімаў – лексічныя і марфалагічныя (амаформы), а таксама пра амографы і амафоны як падгрупы амонімаў; асобна разглядаецца аманімія марфем і сінтаксічных адзінак (сказаў). Заўважым, што ў беларускім мовазнаўстве амафоны традыцыйна кваліфікуюцца як асабная група амонімаў (гл., напрыклад, энцыклапедыю «Беларуская мова», с. 30). У апошнім падраздзеле першай главы манаграфіі гаворка ідзе і пра гістарычныя (этымалагічныя) амонімы, што на матэрыяле беларускай мовы, здаецца, не даследавалася наогул і таму не можа не выклікаць цікавасць (гл. таксама с. 50–51). Натуральна, да азначэнняў аўтар прыводзіць ілюстрацыі з абедзвюх моў. Асобныя з гэтых прыкладаў-ілюстрацый дэманструюць адрозненні ў самім разуменні сутнасці амонімаў (у прыватнасці – лексічных амонімаў), якое склалася ў польскім і беларускім мовазнаўстве. Так, на с. 16 падаецца такая характарыстыка з энцыклапедыі «Беларуская мова»: «Лексічныя амонімы маюць поўнае гукавое супадзенне ва ўсіх формах і адносяцца да адной часціны мовы», а ніжэй прыводзіцца наступны прыклад: «...лексэма *справа* абазначае ‘*sprawa*’ і ‘*na prawo*’». Відавочна, што ў беларускай мове гэтыя словы належаць да розных часцін мовы – назоўнік *справа* і прыслоўе *справа*, а таму, зыходзячы з прыведзенага азначэння, лексічнымі амонімамі яны з’яўляцца не могуць. Аднак калі арыентавацца на азначэнне, прынятае ў польскай традыцыі, то словы можна лічыць лексічнымі амонімамі, паколькі яны ўзыходзяць «да адной і той жа генетычнай падставы» (с. 15). Падобныя прыклады яшчэ раз паказваюць складанасць вывучэння міжмоўнай аманіміі і тыя цяжкасці, з якімі прыходзіцца мець справу даследчыку. Пры апісанні амографіаў на шталт *вада* – *ва́да*, *пада́ць* – *па́даць* аўтар заўважае, што такія залежныя ад пастаноўкі націску выпадкі «адрозніваюць аманімію ў беларускай мове ад аманіміі ў мове польскай» (с. 21). І гэта насамрэч вельмі важнае адрозненне, якое разам з тым няпроста ўсведамляць носьбітам моў, невыпадкава розныя ў беларускай і польскай мовах акцэнтацыя і вымаўленне сталі прычынай таго, што словы *сервіз* і *сэрвіс* былі неправамерна аднесены аўтарам да амафонаў (с. 23): параўн. [с’э́рв’і́с] і [с’э́рв’і́с].

Калі ў першай главе падаюцца азначэнні асноўных паняццяў, звязаных з аманіміяй як унутрымоўнай з’явай, то ў другой шырока прадстаўлены

тэарэтычныя асновы, неабходныя для даследавання міжмоўнай аманіміі. Аўтар паведамляе пра розныя падыходы да гэтай з’явы, узгадваючы даўнія публікацыі М. Кёслера і Ж. Дэракіны, вынаходнікаў выразу «фальшывыя сябры перакладчыка», М. Рылскага, які ўвёў тэрмін «міжмоўныя амонімы», З. Гросбарта і працы многіх сучасных, найперш польскіх, аўтараў. Р. Калета прыводзіць тэрміны, якія выкарыстоўваюцца ў 14 еўрапейскіх мовах для абазначэння міжмоўных амонімаў, і высьвятляе іх семантычнае напauненне, дэманструючы добрае веданне навуковай літаратуры па дадзенай тэме. Беларускае даследаванне міжмоўнай аманіміі аўтар прысвяціў раздзел 2.3 «Агляд беларускай літаратуры» (с. 43–44). Як небеспастаўна канстатуе даследчык, «прац, прысвечаных моўным беларуска-польскім кантактам, адносна няшмат у параўнанні хаця б з працамі, прысвечанымі праблемам беларуска-рускім» (с. 43). Навуковае вывучэнне беларуска-польскай аманіміі наогул абмяжоўваецца, як піша Р. Калета, «асобнымі згадкамі і паведамленнем пра тое, што грунтоўныя публікацыі чакаюць распрацоўкі» (с. 43). Аўтар добра дасведчаны ў справе вывучэння міжмоўнай аманіміі беларуска-рускай, украінскай, балгарскай, чэшскай, нямецкай і нават італьянскай. Знаёмы ён і з працамі беларускіх мовазнаўцаў (А. Супруна, П. Шубы, І. Роўды і інш.), у якіх між іншым прадстаўлены беларуска-польскія амонімы, з адпаведнымі лексікаграфічнымі выданнямі (А. Міхневіча, С. Грабчыкава, В. Выхоты і інш.) і інтэрнэт-рэсурсамі. У раздзеле 2.7 «Тыпалогія міжмоўных амонімаў» прыведзены асобныя класіфікацыі міжмоўных амонімаў, да якіх, на думку аўтара, варта звяртацца ў справе стварэння ўласнай класіфікацыі, чаго не можа пазбегнуць даследчык міжмоўнай аманіміі. Насамрэч нават тыя «выбраныя прыклады класіфікацыі амонімаў» (с. 52), якія пададзены ў гэтым раздзеле, ствараюць настолькі стракаты малюнак, што на ім незаўважна становіцца пазіцыя самога аўтара. Здаецца, ён і не ставіць перад сабой мэту стварэння аўтарскую класіфікацыю амонімаў, засяродзіўшыся на іншым – выяўленні і апісанні ўжо існуючых.

У раздзеле 2.9 «Міжмоўная аманімія ў слоўніках» разглядаюцца праблемы, звязаныя з прадстаўленнем міжмоўных амонімаў у лексікаграфічных выданнях. Асобны падраздзел (2.9.3) прысвечаны беларуска-польскай і польска-беларускай лексікаграфіі (с. 79–84). Выявіўшы падборкі беларуска-польскіх амонімаў у асобных публікацыях, а таксама ў лінгвістычных і нават спецыяльных перакладных слоўніках ад пачатку XX ст. да нашых дзён, Р. Калета звяртаецца да слоў вядомага беларускага мовазнаўцы

¹Тут і далей пераклад наш. – М. С.

П. П. Шубы, якія той выказаў яшчэ ў 1993 г. і якія застаюцца актуальнымі і сёння: «Слоўнік беларуска-польскіх і польска-беларускіх міжмоўных амонімаў таксама чакае свайго ўкладальніка, а сама праблема – даследчыка» (с. 81). Гэта цытата стала эпіграфам да ўсёй працы Р. Калеты (с. 9) і ўжо сама па сабе з'яўляецца сведчаннем неабходнасці, актуальнасці і запатрабаванасці зробленай польскім навукоўцам працы.

Пасля раздзелаў з такім грунтоўным тэарэтычна-бібліяграфічным апісаннем беларуска-польскай міжмоўнай аманіміі і стану яе вывучэння змешчана трэцяя глава – «Аналіз беларуска-польскіх міжмоўных амонімаў», якую можна назваць практычнай часткай даследавання. У главе вырашаецца вельмі важная задача – пашырэнне слоўніка беларуска-польскіх амонімаў, пра што заяўлена на с. 81. Напачатку аўтар прыводзіць 71 пару няпоўных міжмоўных беларуска-польскіх амонімаў, якія, аднак, не з'яўляюцца асноўным аб'ектам яго навуковых зацікаўленняў (с. 85). У якасці апошняга выступаюць поўныя міжмоўныя амонімы, слоўнік якіх, складзены Р. Калетам, налічвае 170 пар і прадстаўлены на с. 110–144. Уласна слоўніку папярэднічае яшчэ некалькі ўдакладненняў і заўваг, сярод якіх немагчыма не адзначыць тую, што датычыцца аманіміі беларускіх і польскіх імёнаў, – менавіта ў такім ракурсе ўспрымае аўтар праблему перадачы антрапонімаў з адной мовы на другую. Звяртаючы ўвагу на тое, што традыцыйныя беларускія імёны накіраваны *Алесь, Міхась, Янка* носьбітамі польскай мовы ўспрымаюцца як прастамоўныя скарочаныя формы поўных імёнаў (а значыць, як стылістычна афарбаваныя), аўтар разглядае магчымасці дыферэнцыраванай падачы іх у залежнасці ад таго, з'яўляюцца польскія рэцыпіенты дасведчанымі ў беларусістыцы асобамі (спецыялістамі) або не. У якасці прыкладу аўтар абраў імя Янкі Купалы і прааналізаваў варыянты яго падачы на польскай мове (*Janka Kupala, Janko Kupala, Janek Kupala, Jan Kupala*), а таксама магчымыя адносіны да гэтых варыянтаў як з боку польскіх рэцыпіентаў, так і з боку беларусаў. Сам аўтар, падобна, з разуменнем ставіцца да натуральнага імкнення беларусаў перадаваць па-польску такія імёны, транслітаруючы іх лацінкай, аднак заўважае, што «належала б як мінімум суправаджаць адпаведным каментарыем тыя імёны ці прозвішчы, якія ў польскага (несарыентаванага ў дадзенай галіне) рэцыпіента маглі б выклікаць памылковыя асацыяцыі» (с. 96). У цэлым гэты вялікі фрагмент (с. 90–98), небяспрэчны па змесце, важны па праблематыцы, безумоўна, прыцягвае ўвагу і з'яўляецца адной з найбольш дыскусійных частак даследавання.

Слоўнікавыя артыкулы поўных міжмоўных беларуска-польскіх амонімаў аформлены аўтарам-складальнікам наступным чынам: спачатку падаюцца беларуская лексема, яе значэнне (па-польску), польскі амонім і яго значэнне, якое адсутнічае ў беларускай лексеме, а таксама адпаведнае беларускае слова з гэтым значэннем; далей прыводзяцца прыклады выкарыстання міжмоўных амонімаў у беларускай і польскай мовах. Выбар менавіта такой з чатырох абмеркаваных у манаграфіі форм слоўнікавага артыкула абгрунтоўваецца найперш глотадыдактычнымі мэтамі: такая будова дае магчымасць карыстацца слоўнікам не толькі палякам, якія вывучаюць беларускую мову, беларусам, якія вывучаюць мову польскую, але таксама іншаземцам, што вывучаюць гэтыя мовы (с. 108). Фактычнай базай для слоўніка паслужылі розныя крыніцы, але асноўнай стаў, як паведаміў сам складальнік (с. 104), «Слоўнік беларуска-польскі і польска-беларускі» Т. Ясіньскай, А. Барташэвіча, які быў выдадзены ў Варшаве ў 1996 г. і ўтрымлівае каля 20 тыс. слоў. Праўда, у якасці іншых крыніц указаны і пазнейшыя па часе стварэння і большыя па аб'ёме двухмоўныя слоўнікі: «Польска-беларускі слоўнік» Я. Волкавай, В. Авілавай (2005 г., 40 тыс. слоў), «Кішэнны слоўнік беларуска-польскі, польска-беларускі» Т. Ясіньскай, А. Барташэвіча (2007 г., 20 тыс. слоў). Напэўна, таму, што напісанне манаграфіі адбывалася амаль паралельна з падрыхтоўкай на кафедры беларусазнаўства Варшаўскага ўніверсітэта і выданнем грунтоўнага «Беларуска-польскага слоўніка» пад рэдакцыяй Т. Хыляк-Шрэдар, Я. Глушкоўскай-Бабіцкай, Т. Ясіньскай-Сохі (2012 г., 40 тыс. слоў), апошні ў шэраг крыніц для гэтай працы не трапіў. Аўтар-складальнік выкарыстаў таксама розныя, у тым ліку і тэрміналагічныя, аднамоўныя слоўнікі беларускай і польскай моў, інтэрнэт-слоўнікі і інтэрнэт-рэсурсы.

Безумоўна, 71 пара няпоўных і 170 пар поўных амонімаў, прадстаўленых у слоўніку, – гэта даляка не ўсе выпадкі беларуска-польскай аманіміі, аднак фактычна першая спроба складання асобнага слоўніка міжмоўных амонімаў варта ўхвалы і заахвочвання да далейшай працы над яго ўдасканаленнем і пашырэннем колькаснага складу. Як мага больш поўны слоўнік міжмоўных беларуска-польскіх амонімаў, пачатак стварэння якога ўжо закладзены ў працы Р. Калеты, будзе запатрабаваным і вельмі карысным пры вывучэнні абедзвюх моў, а таксама ў перакладчыцкай практыцы. Сама ж манаграфія польскага навукоўца сведчыць пра актуальнасць і шырокія перспектывы беларуска-польскіх лінгвістычных даследаванняў.

М. І. Свістунова,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт